

Prawo międzynarodowe i prawa człowieka w znowelizowanym prawie o ustroju sądów powszechnych

*Przemysław Domagała, Anna Andrzejewska-Pałucka**

Streszczenie

Artykuł przedstawia nowe instytucje wprowadzone do ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (dalej: PrUSP)¹ w celu usprawnienia wykonywania czynności z zakresu obrotu międzynarodowego, stosowania prawa obcego, ochrony praw człowieka. Nowe przepisy przewidują powołanie w sądach koordynatorów ds. współpracy międzynarodowej i praw człowieka, uregulowanie w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych zasad zasięgnięcia informacji o prawie obcym, a także nowe uregulowanie zasad zasięgnięcia informacji o immunitecie wynikającym z prawa międzynarodowego. Sędziowie koordynatorzy (odrębni ds. cywilnych i karnych) mają stanowić pierwsze źródło informacji o zagadnieniach prawnomiędzynarodowych. Nowelizacja ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych z lipca 2017 r.² przeniosła tam przepisy art. 1143 KPC³ i art. 1116 KPC, stwarzając ustawową podstawę do zasięgnięcia informacji o prawie obcym i immunitetach także w sprawach karnych, z tą zmianą w stosunku do prawa dotychczasowego, że o informacje o immunitetach sąd powinien się zwrócić do Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

* Przemysław Domagała – doktor, sędzia Sądu Rejonowego dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi, współpracownik Katedry Prawa Międzynarodowego i Europejskiego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Anna Andrzejewska-Pałucka – asesor sądowy w Sądzie Rejonowym dla Warszawy – Mokotowa w Warszawie.

¹ Ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2018 r., poz. 23 ze zm.).

² Ustawa z 12.7.2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2017 r., poz. 1452).

³ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r., poz. 1360).

Słowa kluczowe: prawo o ustroju sądów powszechnych, koordynator ds. współpracy międzynarodowej i praw człowieka, Europejska Sieć Sądowa (w sprawach cywilnych i handlowych), informacja o prawie obcym, immunitet

Wstęp

Współcześnie sądy coraz częściej spotykają się z problematyką prawnomiędzynarodową, wymagającą dla rzetelnego rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie specjalistycznej wiedzy i doświadczenia oraz adekwatnych narzędzi prawnych.

Zagadnienie to zostało dostrzeżone także przez polskiego ustawodawcę, który przy okazji nowelizacji zdecydował o wprowadzeniu zmian mających na celu usprawnienie i ułatwienie rozpoznawania spraw z elementem zagranicznym. Do zmian tych należy:

- 1) wprowadzenie instytucji koordynatorów ds. współpracy międzynarodowej, prawa europejskiego i praw człowieka w sprawach cywilnych i karnych (dalej: koordynator),
- 2) uchylenie art. 1143 KPC oraz wprowadzenie do PrUSP regulacji określającej zasady ustalania i stosowania prawa obcego, a także ustalania wzajemności w stosunkach z państwem obcym,
- 3) uchylenie art. 1116 KPC oraz wprowadzenie do PrUSP regulacji przyznającej sądom prawo zwrócenia się do Ministra Spraw Zagranicznych o udzielenie informacji co do istnienia przywilejów lub immunitetów wynikających z prawa międzynarodowego.

Pomimo istotnego znaczenia tych zmian dla praktyki sądowej, nie były one dotąd przedmiotem szerszego komentarza. Lukę tę stara się wypełnić niniejszy artykuł.

Koordynatorzy ds. współpracy międzynarodowej, prawa europejskiego i praw człowieka (art. 16b PrUSP i art. 16c PrUSP)

Obecnie w niektórych sądach działają konsultanci ds. prawa europejskiego, wizytatorzy ds. obrotu międzynarodowego bądź funkcjonują sekcje lub działy ds. współpracy międzynarodowej. Istotą tych wszystkich rozwiązań jest dostrzeżenie, że zagadnienia międzynarodowe są na tyle specyficzne, że wymagają specjalizacji. Ze wszech miar celowe było zatem zinstytucjonalizowanie praktyki dzielenia się swoją wiedzą i doświadczeniem przez orzeczników, którzy z uwagi na osobistą motywację i zainteresowania zawodowe szczególnie angażują się w problematykę prawnomiędzynarodową⁴.

⁴ Uzasadnienie projektu nowelizacji, druk sejmowy Sejmu VIII kadencji nr 1491, s. 3, <http://orka.sejm.gov.pl/Druk8ka.nsf/0/0607FAECB2502632C12581070067DFE6/%24File/1491.pdf> (dostęp: 22.8.2018 r.).

Zadania koordynatora mają charakter informacyjny, co powinno sprzyjać szerszemu wykorzystaniu nowej instytucji. Koordynator, który z założenia ma służyć pomocą sędziemu i nie jest uprawniony do przeprowadzania oceny jego pracy, cieszyć się może większym zaufaniem i przychylnością sędziów niż wizytator, który może być postrzegany przez pryzmat wykonywanych funkcji nadzorczych. Nie ma jednak przeszkód, by – w zależności od warunków miejscowych – koordynatorami byli wizytatorzy lub przewodniczący wydziałów (kierownicy sekcji) obrotu międzynarodowego.

Z uwagi na konieczność specjalizacji ustawa zakłada powołanie odrębnie koordynatorów w sprawach cywilnych (chodzi tu o szeroko pojęty pion cywilny, a więc także sprawy rodzinne, opiekuńcze, pracy, gospodarcze) i karnych (chodzi tu także o sprawy nieletnich).

W zakresie trybu powoływania i odwoływania koordynatorów nowe rozwiązanie powiela regulacje dotyczące koordynatora ds. mediacji, uznając je za sprawdzone w praktyce na tyle, że nie powinny budzić wątpliwości. Wskazano jednak, że koordynator nie musi być sędzią sądu okręgowego. Zdarza się bowiem, że w zagadnieniach współpracy międzynarodowej i praw człowieka specjalizują się sędziowie sądów rejonowych, asesory lub referendarze⁵ (czasem łączący orzekanie z pracą naukową). Ustawa słusznie nie zamyka możliwości powołania takiej osoby na stanowisko koordynatora, jeśli tylko cieszy się w swoim środowisku wystarczającym szacunkiem i autorytetem⁶.

Terytorialny zakres działania koordynatorów określają jednobrzmiące art. 16b § 3 PrUSP i art. 16d § 3 PrUSP⁷. Przepisy te włączają do zakresu działania koordynatora wszystkie sądy powszechne posiadające siedzibę na obszarze właściwości danego sądu okręgowego, nie wyłączając sądu apelacyjnego. Wskazać bowiem należy, że w sądach apelacyjnych, podobnie jak w sądach niższych szczebli, rozpoznawane są sprawy, w których może zaistnieć potrzeba skorzystania ze specjalistycznej wiedzy i doświadczenia koordynatora.

Stosownie do § 80a zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 12.12.2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej⁸, w wydziale, do którego przydzielony jest koordynator, prowadzi się „Kontrolkę KWMPK”. Ponieważ koordynatorzy ds. cywilnych i karnych są przydzieleni do innych wydziałów, w każdym okręgu powin-

⁵ Powierzenie referendarzom sądowym wykonywania czynności w międzynarodowym obrocie prawnym nie jest nowością. Od 1.7.2009 r. w postępowaniu cywilnym referendarze sądowi wykonują bowiem czynności w zakresie pomocy prawnej (za wyjątkiem przeprowadzania dowodów) oraz doręczania pism sądowych w obrocie międzynarodowym – zob. art. 1130 KPC.

⁶ Odnotować jednak wypada także pogląd odmienny: opinia SN z 28.4.2017 r. do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/102A5F4FE6B6C68EC1258116002713AB/%24File/1491-001.pdf> (dostęp: 22.8.2018 r.).

⁷ „Koordynator wykonuje zadania, o których mowa w § 2, we wszystkich sądach na obszarze właściwości danego sądu okręgowego”.

⁸ Dz. Urz. Ministra Sprawiedliwości Nr 5, poz. 22, ze zm.

ny być prowadzone dwie odrębne kontrolki. Odnotowywanie w kontrolce ruchu akt jest obligatoryjne. Jest to kwestia na tyle istotna, że została uregulowana w sposób jednoznaczny i jednolity w skali całego kraju (nawet jeśli, co słuszne, przesyłanie akt koordynatorowi ma charakter wyjątkowy). Odnotowywanie wpływu wniosków jest natomiast fakultatywne. Analiza liczby wniosków wpływających do koordynatora nie może być adekwatnym kryterium oceny jego obciążenia z uwagi na ich zróżnicowany charakter oraz z uwagi na to, że koordynator wykonuje także inne zadania. Ewidencjonowanie wniosków może być jednak w określonych wypadkach celowe, np. ze względów porządkowych. Numerów spraw w kontrolce nie zakreśla się, gdyż nie służyłoby to żadnemu praktycznemu celowi. Koordynator może przechowywać kierowane do niego wnioski i odpowiedzi (kserokopie pism lub wydruki korespondencji elektronicznej) w „teczce” rozumianej jako uporządkowany zbiór dokumentów. Tego rodzaju „pamięć instytucjonalna” ma zapewnić sprawność i ciągłość wykonywania zadań koordynatora. Wskazane materiały nie stanowią akt w rozumieniu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 5.3.2004 r. w sprawie przechowywania akt spraw sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub do zniszczenia⁹, a więc nie podlegają archiwizacji.

Do zadań koordynatorów należą:

- a. obowiązki informacyjne wobec sędziów, asesorów, referendarzy i asystentów¹⁰,
- b. obowiązki informacyjne wobec przewodniczącego wydziału i prezesa sądu¹¹,

⁹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r., poz. 991.

¹⁰ W zakresie dotyczącym współpracy międzynarodowej, prawa europejskiego i praw człowieka koordynator:

- a) udziela sędziom, asesorom sądowym, referendarzom sądowym i asystentom sędziów, na ich wniosek, informacji:
 - o zasadach i trybie uzyskania informacji o prawie i praktyce państwa obcego,
 - z zakresu techniki pracy oraz wykonywania czynności administracji sądowej, w tym o prawie i praktyce państw obcych, istotnych dla prawidłowego przygotowania wniosku o pomoc prawną (w sprawach karnych również europejskiego nakazu aresztowania) oraz orzeczeń podlegających wzajemnemu uznawaniu,
 - o zasadach i trybie współpracy w ramach Europejskiej Sieci Sądowej,
 - o sposobie ustalania organu właściwego w państwie obcym do wykonania wniosku o pomoc prawną (w sprawach karnych również europejskiego nakazu aresztowania) lub o udzieleniu informacji dotyczącej stanu realizacji tego wniosku,
 - o sposobie uzyskania informacji o treści standardów wynikających z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4.11.1950 r.;
- b) informuje sędziów, asesorów sądowych, referendarzy sądowych i asystentów sędziów o istotnym bieżącym orzecznictwie Sądu Najwyższego i organów międzynarodowych.

¹¹ W zakresie dotyczącym współpracy międzynarodowej, prawa europejskiego i praw człowieka koordynator:

- a) informuje właściwego prezesa sądu lub przewodniczącego wydziału o celowości zorganizowania narady sędziów, asesorów sądowych i referendarzy sądowych, w szczególności w celu przedstawienia zagadnień prawnych budzących wątpliwości, zagadnień, w których orzecznictwo jest niejedolite, a także w celu zapewnienia przestrzegania standardów wynikających z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4.11.1950 r., oraz może brać w niej udział;
- b) przedstawia prezesowi sądu wnioski co do potrzeby analizy orzecznictwa i ewentualnego wystąpienia do Sądu Najwyższego z informacją, o której mowa w art. 22 § 1 pkt 2 PrUSP.

c. zadania związane z funkcjonowaniem europejskich sieci sądowych¹².

Od sędziego niebędącego specjalistą z zakresu prawa międzynarodowego nie należy wymagać szczegółowej i dogłębnej znajomości rozwiązań normatywnych, które mogą mieć zastosowanie w konkretnej sprawie. Oczywiście sędzia taki ma wiedzę i umiejętności pozwalające na ich samodzielne zidentyfikowanie, ale zwykle wymagałoby to czasochłonnych i pracochłonnych kwerend i poszukiwań. Z drugiej strony, dla specjalisty, jakim jest koordynator, zidentyfikowanie mających zastosowanie przepisów i zasad postępowania będzie czynnością rutynową. Powinien on zatem stanowić dla sędziego pierwsze źródło informacji z zakresu problematyki prawnomiędzynarodowej.

Brak jest jednocześnie obaw, że instytucja ta mogłaby stanowić zagrożenie dla niezależności sądów bądź niezawisłości sędziów. Poza ogólnym informowaniem sędziów, asesorów, referendarzy i asystentów o istotnym bieżącym orzecznictwie Sądu Najwyższego i organów międzynarodowych, udzielanie wszelkich innych informacji w konkretnej sprawie odbywać się będzie wyłącznie na wniosek podmiotu uprawnionego, a udzielone wyjaśnienia nie będą dla niego wiążące. To od decyzji wnioskodawcy zależeć będzie, czy zechce on skorzystać z pomocy, jaką oferuje mu instytucja koordynatora. Ustawa nie określa szczegółowo formy, w jakiej ma być udzielona informacja (nie wyklucza, by mogła być ona ustna lub mailowa), ani jej zakresu i stopnia szczegółowości. Kwestie te pozostawiono praktyce, wychodząc z założenia, że ich uregulowanie nie jest ani możliwe, ani celowe. Ostatecznie wiele będzie zależeć od obciążenia danego koordynatora (stopnia redukcji jego pensum orzeczniczego) oraz rodzaju i charakteru zapytania. Celem zapewnienia koordynatorowi możliwości rzetelnego wykonywania powierzonych mu obowiązków, zapewniono mu natomiast prawo dostępu do akt sądowych, ponieważ bez ich znajomości udzielenie informacji przydatnej w danej sprawie nie jest możliwe.

Obowiązki informacyjne koordynatorów wobec właściwego przewodniczącego wydziału i prezesa sądu nawiązują do wynikających z § 57 ust. 1 pkt 4 i 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 23.12.2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (dalej: RegUrządSądPowsz)¹³ kompetencji przewodniczącego wydziału do organizowania narad sę-

¹² Koordynator ds. współpracy międzynarodowej, prawa europejskiego i praw człowieka w sprawach cywilnych wchodzi w skład Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych. Obaj koordynatorzy udzielają również sędziom, asesorom sądowym, referendarzom sądowym i asystentom sędziów na ich wniosek informacji o zasadach i trybie współpracy odpowiednio w ramach Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych oraz Europejskiej Sieci Sądowej, która funkcjonuje w sprawach karnych.

¹³ Dz. U. z 2015 r., poz. 2316 ze zm.

dziów, asesorów sądowych i referendarzy sądowych wydziału, w szczególności w celu przedstawienia zagadnień prawnych budzących wątpliwości oraz zagadnień, w których orzecznictwo wydziału jest niejedolite, a także przedstawiania prezesowi sądu wniosków co do potrzeby analizy orzecznictwa i ewentualnego wystąpienia do Sądu Najwyższego z informacją, o której mowa w art. 22 § 1 pkt 2 PrUSP¹⁴. Zasadne jest bowiem wykorzystanie specjalistycznej wiedzy i doświadczenia koordynatora celem ułatwienia innym podmiotom wykonywania zadań obejmujących problematykę prawnomiędzynarodową.

Koordinatorzy mają też usprawnić wymianę informacji w ramach unijnych europejskich sieci sądowych. Obecnie sieci takie funkcjonują w sprawach karnych (Europejska Sieć Sądowa, dalej: karna EJN¹⁵) oraz cywilnych (Europejska Sieć Sądowa w sprawach cywilnych i handlowych, dalej: cywilna EJN).

Cywilna EJN jest instrumentem mającym na celu ułatwienie współpracy sądowej między sądami powszechnymi a właściwymi organami państw członkowskich Unii Europejskiej (z wyjątkiem Danii¹⁶) oraz faktycznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości przez upowszechnianie informacji na temat funkcjonowania wspólnotowych aktów prawnych i międzynarodowych instrumentów dotyczących współpracy sądowej w sprawach cywilnych i handlowych. Stanowi ona zespół krajowych punktów kontaktowych, które porozumiewają się ze sobą bezpośrednio. Analogiczne są zadania karnej EJN.

W Polsce karnej EJN tworzy 16 punktów kontaktowych w Ministerstwie Sprawiedliwości, Prokuraturze Krajowej oraz w prokuraturach okręgowych (po jednym na okręg regionalny). Obsługują one także sądy powszechne, nie ma więc potrzeby powoływania kolejnych.

Inaczej ma się sprawa z cywilną EJN. Dotychczas funkcję jej jedyne polskiego punktu pełnił pracownik Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka Ministerstwa Sprawiedliwości (dalej: DWMCP). Umiejscowienie tego punktu w jednostce znajdującej się poza strukturą

¹⁴ Zgodnie z art. 22 § 1 pkt 2 PrUSP prezes sądu dokonuje analizy orzecznictwa w kierowanym sądzie pod względem poziomu jego jednolitości oraz informuje sędziów i asesorów sądowych o wynikach tej analizy, a w razie stwierdzenia istotnych rozbieżności w orzecznictwie informuje o nich Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego.

¹⁵ W tym miejscu należy wyjaśnić kwestię terminologiczną: sieć w sprawach karnych powstała jako pierwsza i dlatego jest „bezzprzymiotnikowa” – nie zawiera w swojej nazwie dookreślenia zakresu przedmiotowego swojego działania. Tym niemniej dla większej jasności będzie dalej w niniejszym artykule określana jako „karna EJN”. Pozytywne doświadczenia w jej funkcjonowaniu skłoniły państwa do powołania podobnej sieci w sprawach cywilnych i handlowych, która jednak (ponieważ nie była jedyna) musiała zostać nazwana w sposób precyzyjniejszy.

¹⁶ Z uwagi na szczególną pozycję Danii, zapewnioną jej na mocy Protokołu nr 22 do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, nie uczestniczy ona bowiem we wspólnej polityce w obszarze przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości.

organizacyjną sądów powszechnych oraz niedostateczne upowszechnienie tej instytucji wśród sędziów nie sprzyjało jednak skutecznemu i szerokie-
mu wykorzystywaniu tego instrumentu¹⁷. W nowo dodanym art. 16c PrUSP
przewidziano zatem upoważnienie dla Ministra Sprawiedliwości do two-
rzenia i znoszenia w drodze zarządzenia punktów kontaktowych cywilnej
EJN. Powołano je spośród urzędników sądów okręgowych mających siedzi-
bę w miejscowości będącej siedzibą sądu apelacyjnego¹⁸. Zapleczem mery-
torycznym punktów kontaktowych są koordynatorzy ds. cywilnych. Rozwią-
zanie to jest uzasadnione charakterem spraw kierowanych do cywilnej EJN,
których znaczną część stanowią niewymagające zaangażowania sędziego
sprawy o udzielenie informacji na temat stanu postępowania w przedmio-
cie wniosku o pomoc sądową¹⁹. Jedynie w bardziej skomplikowanych spra-
wach (np. w związku z potrzebą udzielenia informacji o prawie polskim)
urzędnik – punkt kontaktowy będzie zasięgał pomocy sędziego koordyna-
tora.

Koordinatorzy ds. karnych nie wchodzą w skład karnej EJN. Przyczyn ta-
kiego stanu rzeczy należy upatrywać w treści decyzji Rady z 16.12.2008 r.
w sprawie Europejskiej Sieci Sądowej²⁰, która nie przewiduje instytucji sę-
dziego wspomagającego. Skądinąd prokuratorzy pełniący w Polsce funkcje
punktów kontaktowych nie potrzebują merytorycznego wsparcia ze strony sę-
dziów. Z dotychczasowej praktyki wynika jednak, że potencjał tej sieci nie jest
w pełni wykorzystany. Koordinatorzy będą zatem udzielać wyjaśnień na te-
mat jej funkcjonowania, co powinno przyczynić się do upowszechnienia tego
narzędzia współpracy. Oczekiwać więc należy nawiązania roboczej współpra-
cy koordinatorów w sprawach karnych z prokuratorami – punktami kontak-
towymi karnej EJN.

Koordinator może również pomóc przy wykorzystaniu cywilnej EJN do
ustalenia treści prawa obcego. Wystąpienie z odpowiednim wnioskiem nie
wymaga zachowania szczególnych wymogów formalnych. Wystarczające
jest w tym celu przesłanie wiadomości mailowej do polskiego punktu kon-
taktowego z opisem zagadnienia wymagającego wyjaśnienia. Oczywiście
przesłanie zapytania także w języku obcym przyspieszy załatwienie spra-
wy – zwolni bowiem punkt kontaktowy z przygotowywania roboczego tłu-
maczenia. Polski punkt kontaktowy przesyła zapytanie w języku obcym do
swojego zagranicznego odpowiednika. Jednak z uwagi na fakt, iż punkty

¹⁷ Uzasadnienie projektu nowelizacji, s. 5.

¹⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 29.1.2018 r. w sprawie utworzenia w sądach powszechnych punktów kontaktowych Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. MS 2018, poz. 120).

¹⁹ Uzasadnienie projektu nowelizacji, s. 6-7.

²⁰ Dz. U. UE z 24.12.2008 r., L 348/130.

kontaktowe nie są wyznaczane spośród sędziów i w praktyce mogą nie dysponować odpowiednim wsparciem sędziego wspomagającego, instrument ten może się nie sprawdzić, gdy problematyka interesująca organ procesowy wymagać będzie pogłębionej analizy prawniczej. Zwykle jednak możliwe będzie uzyskanie w tym trybie informacji o akcie prawnym, w którym uregulowana została konkretna instytucja, treści wskazanych przez sąd przepisów według określonego stanu prawnego czy przestanie fragmentów odpowiednich komentarzy bądź treści orzecznictwa sądowego wyselekcjonowanego przez organ procesowy.

EJN służy również pomocą przy ustalaniu organów właściwych do przyjmowania wniosków o pomoc prawną oraz sprawdzania stanu realizacji tych wniosków przez organy państwa wykonania.

Informacja o prawie obcym i wzajemności (art. 51a PrUSP)

Regulacją służącą ustalaniu treści prawa obcego oraz istnienia wzajemności w stosunkach z państwem obcym był dotychczas art. 1143 KPC. Pomimo że potrzeba ustalenia treści prawa obcego zachodziła także w sprawach karnych, do dnia wejścia w życie nowelizacji żadne przepisy ustawowe nie regulowały trybu ustalenia treści tego prawa i nie przyznawały sądom karnym prawa zwrócenia się ze stosownym wnioskiem do Ministra Sprawiedliwości. Z uwagi na brak regulacji podobnej do art. 1143 § 3 KPC wątpliwości budziła również dopuszczalność stosowania w postępowaniu karnym dowodu z opinii biegłego i innych środków celem ustalenia treści prawa obcego bądź obcej praktyki sądowej. Nowelizacja eliminuje te wątpliwości, wprowadzając jednolitą, wspólną dla wszystkich postępowań przed sądami powszechnymi regulację dotyczącą zasad ustalania i stosowania prawa obcego.

Porównując treść nowo dodanego art. 51a PrUSP i uchylonego art. 1143 KPC stwierdzić należy, iż – poza zmianą umiejscowienia omawianej regulacji i rozszerzeniem zakresu stosowania na wszystkie postępowania toczące się przed sądami powszechnymi – ustawodawca nie zdecydował się na wprowadzenie do niej istotnych zmian. Brak jest zatem jakichkolwiek przeszkód, by do wykładni nowego artykułu wykorzystywać poglądy orzecznictwa i doktryny wypracowane na tle art. 1143 KPC, przy dostosowaniu ich do potrzeb postępowania karnego tylko w niezbędnym zakresie.

Ustawa utrzymuje zasadę, zgodnie z którą ustalenie treści prawa obcego jest obowiązkiem sądu²¹, a strony mogą być w tym zakresie jedynie

²¹ Wyrok SN z 14.7.2010 r., V CSK 7/10, LEX nr 599792.

pomocne²². Nie mogą zatem wynikać dla nich żadne ujemne skutki procesowe z faktu, że nie zdołają przedstawić w tym zakresie stosownych informacji²³.

Niemówność ustalenia treści prawa obcego nie zamyka drogi do merytorycznego rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. W postępowaniu cywilnym zastosowanie w takich sytuacjach mieć będzie tzw. statut zastępczy – najczęściej z mocy art. 10 ust. 2 ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe (dalej: Pr-PrywM)²⁴ – prawo polskie²⁵. Z kolei w postępowaniu karnym zastosowanie będzie mieć art. 5 § 2 KPK, zgodnie z którym niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego. Należy bowiem zwrócić uwagę na to, że obecne brzmienie przepisu nie ogranicza jego zastosowania do wątpliwości faktycznych²⁶, a obowiązek stosowania prawa zgodnie z Konstytucją RP²⁷ i prawem międzynarodowym uniemożliwia zarówno orzekanie na niekorzyść oskarżonego bez podstawy prawnej, jak i nierozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie tylko z uwagi na faktyczną niemożność ustalenia treści mającej zastosowanie normy obcej.

Prawo obce rozumieć należy jako zespół norm prawnych obowiązujących za granicą, niezależnie od źródła ich pochodzenia. Wchodzi tu w grę zarówno prawo materialne, jak i procesowe (w praktyce znaczenia może nabrać np. kwestia oceny prawomocności zagranicznego orzeczenia sądowego)²⁸. Prawo to powinno być stosowane w taki sam sposób, w jaki byłoby ono stosowane w państwie obcym. W zależności od okoliczności sprawy, do ustalenia treści prawa obcego niezbędne może być zatem postużenie się obowiązującymi w danym porządku prawnym dyrektywami interpretacyjnymi i wykorzystanie ukształtowanej li-

²² Przepis ten nie jest *superfluum*, gdyż przesądza, że brak jest podstaw do odmiennego podchodzenia do stosowania prawa obcego niż do stosowania prawa polskiego – obydwa porządki prawne stosuje się z urzędu i traktuje jako zespół norm stanowiących podstawę dla rozstrzygnięcia sądu. Oznacza to, że w Polsce prawo obce – inaczej niż w krajach *common law* – nie jest traktowane jako fakt (*Y. Rotem, Foreign Law as a Distinctive Fact – To Whom Should the Burden of Proof Be Assigned?*, *Chicago Journal of International Law* 2014, Nr 2(14), s. 628-631). Ten status prawa obcego właśnie jako prawa a nie jako faktu oznacza, że – z punktu widzenia formułowania zarzutów odwoławczych – błędne ustalenie jego treści nie jest błędem w ustaleniach faktycznych – *error facti*, a mogącym potencjalnie podlegać kontroli kasacyjnej naruszeniem prawa materialnego przez jego błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie – *error iuris* (zob. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 327). Wynikające z komentowanego przepisu zasada równoważności prawa polskiego i obcego oznacza też, że informacja o prawie obcym nie jest dla sądu wiążąca (P. Ryłski, *Komentarz do art. 1143 Kodeksu postępowania cywilnego*, teza 10, LEX 2017). Żaden organ nie może bowiem zastąpić sądu w ustaleniu treści prawa, może jedynie przy jej ustalaniu pomóc.

²³ Wyroki SN: z 11.8.2004 r., II CK 489/03, LEX nr 523625; z 9.5.2007 r., II CSK 60/07, OSNC 2008, Nr 5, poz. 53.

²⁴ Ustawa z 4.2.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. z 2015 r., poz. 1792).

²⁵ Zob. J. Poczobut, *Statut zastępczy w nowej ustawie z 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe – zagadnienia podstawowe*, [w:] E. Mikos-Skuza, K. Myszona-Kostrzewa, J. Poczobut (red.), *Prawo międzynarodowe. Terażniejszość, perspektywy, dylematy. Księga jubileuszowa Profesora Zdzistawa Galickiego*, Warszawa 2013, s. 631-644; M. Margoński, *Zastosowanie prawa polskiego w związku z trudnościami w ustaleniu treści prawa obcego. Głos do postanowienia Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 5 marca 2013 r.*, *XV Ca 1417/12*, PS 2014, Nr 11-12, s. 212-215.

²⁶ Wyrok SN z 11.10.2002 r., V KKN 251/01, Prok. i Pr.-wkt. 2003, Nr 11, poz. 5.

²⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

²⁸ P. Ryłski, *op. cit.*, teza 4, LEX 2017.

nii orzecznictwa²⁹. Ta sformułowana w orzecznictwie Sądu Najwyższego dyrektywa powinna być jednak traktowana w sposób realistyczny, bowiem całkowite i pełne poznanie obcego porządku prawnego – ze wszystkimi jego niuansami i szczegółami – jest dla prawnika pochodzącego z zagranicy w praktyce niemożliwe, jeśli ma z nim styczność jedynie *ad hoc*³⁰.

Sąd ustali i zastosuje prawo obce w każdej sytuacji, w której ma być dokonana ocena jakiegokolwiek kwestii prawnej w świetle zagranicznego prawa³¹, na każdym etapie postępowania, niezależnie od tego, czy strony powołały się na potrzebę jego zastosowania. Brak jest w szczególności przeszkód, by właściwe normy prawa obcego zostały ustalone i zastosowane dopiero w postępowaniu odwoławczym. Sąd odwoławczy będący również sądem merytorycznym, może brać pod uwagę naruszenie obcego prawa materialnego i usuwać braki wynikające z błędów popełnionych przez sąd pierwszej instancji przy jego wykładni lub stosowaniu³². Dlatego błędy w ustalaniu treści obcego prawa lub praktyki sądowej nie powinny być podstawą do uchylenia zaskarżonego orzeczenia, gdyż mogą być naprawione przez sąd odwoławczy, który może stosować wszystkie instrumenty służące ustaleniu jego treści³³ i orzec reformatoryjnie³⁴.

Postępowanie zmierzające do ustalenia treści prawa obcego, niezależnie od wykorzystanych w tym celu środków, nie może być uznane za postępowanie dowodowe. Wynika to, po pierwsze, z rozbieżności co do środków, jakie służą do ustalenia treści prawa obcego w stosunku do środków dowodowych, po drugie, z wzajemnych relacji sądu i stron przy przeprowadzaniu tego postępowania, po trzecie, ze skutków w uchybieniach przy przeprowadzaniu tego postępowania oraz zasad i trybu zaskarżalności³⁵.

²⁹ Wyrok SN z 11.8.2004 r., II CK 489/03, niepubl.

³⁰ *Toutes proportions gardées* – od prawnika polskiego oczekuje się ukończenia nie tylko 5-letnich studiów prawniczych, ale i 3-letniej praktycznej aplikacji.

³¹ Uchwała SN z 31.5.1975 r., III CZP 78/75, OSNCP 1976, Nr 2, poz. 33.

³² Zob. również: uchwała SN (7) z 31.1.2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, Nr 6, poz. 55, posiadająca moc zasady prawnej, zgodnie z którą „sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiąże go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania”. W związku z tym zbędne jest rozstrzygnięcie tego, czy art. 51a PrUSP ma charakter ustrojowy czy procesowy. W postępowaniu karnym – stosownie do art. 433 § 1 KPK – sąd odwoławczy rozpoznaje sprawę w granicach zaskarżenia, a jeżeli w środku odwoławczym zostały wskazane zarzuty stawiane rozstrzygnięciu – również w granicach podniesionych zarzutów, uwzględniając treść art. 447 § 1-3 KPK, a w zakresie szerszym w wypadkach wskazanych w art. 435 ustawy z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1904 ze zm., dalej: KPK), art. 439 § 1 KPK, art. 440 KPK i art. 455 KPK.

³³ Ewentualne ograniczenia w przeprowadzaniu dowodów w postępowaniu apelacyjnym, zażaleniovym czy kasacyjnym nie mają tu zastosowania, gdyż ustalenie treści prawa obcego nie ma spowodować ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, a odnalezienie prawidłowej normy prawnej (P. Ryłski, *op. cit.*, teza 10, LEX 2017).

³⁴ Orzeczenie SN z 26.4.1958 r., III CR 135/58, PIP 1958, Nr 8-9, s. 164.

³⁵ P. Ryłski, *op. cit.*, teza 5, LEX 2017.

W art. 51a PrUSP w sposób wyraźny wskazane zostały dwa sposoby pozyskania informacji o prawie obcym i praktyce jego stosowania: zwrócenie się do Ministra Sprawiedliwości z wnioskiem o udzielenie tekstu prawa obcego i wyjaśnienie obcej praktyki sądowej oraz dopuszczenie dowodu z opinii biegłego. Na podstawie § 3 tego artykułu dopuszczalne jest korzystanie w tym celu także z innych środków wybranych przez sąd stosownie do okoliczności. Dobór instrumentów powinien być bowiem proporcjonalny do charakteru sprawy i ciężaru gatunkowego niewyjaśnionych jeszcze wątpliwości dotyczących treści prawa obcego³⁶. Jednakże tylko w sytuacji, gdy sąd, korzystając z dostępnych mu środków we własnym zakresie, nie jest w stanie ustalić treści prawa obcego, powinien skorzystać z możliwości zwrócenia się o opinię biegłego lub stanowisko Ministra Sprawiedliwości³⁷.

W zależności od stopnia skomplikowania instytucji prawnej, której regulacja w prawie obcym jest przedmiotem zainteresowania sądu, wystarczające może być niekiedy poprzestanie na informacjach uzyskanych w drodze własnej analizy zagranicznych dzienników urzędowych czy też zbiorów aktów prawnych, dostępnych m.in. na oficjalnych stronach internetowych państw obcych³⁸. Zgodnie z zasadą *iura novit curia* brak jest również przeszkód do poprzestania przy ustalaniu treści prawa obcego na wiedzy własnej sędziego³⁹, w tym informacjach uzyskanych w ramach wcześniejszych doświadczeń zawodowych, jego kontaktów osobistych lub zawodowych z prawnikami zagranicznymi, bądź też na materiałach przekazanych przez strony postępowania. W każdym jednak wypadku dokumenty stanowiące źródło informacji o prawie obcym powinny zostać załączone do akt sprawy celem umożliwienia stronom i sądowi odwoławczemu zapoznania się z nimi i ich weryfikacji⁴⁰. Z tych samych względów jeśli sąd posiada wiedzę o prawie obcym z urzędu, powinien tę wiedzę utrwalić w notatce urzędowej.

W granicach Unii Europejskiej (z wyjątkiem Danii) pewnych informacji o porządkach prawnych państw członkowskich może dostarczyć również eu-

³⁶ M. Margoński, *Ustalenie treści obcego (czeskiego) prawa w sprawie o wyrównanie szkody doznanej w wypadku komunikacyjnym*, Glosa 2013, Nr 3, s. 86.

³⁷ Postanowienie SN z 9.4.2015 r., II CSK 550/14, LEX nr 1677169.

³⁸ Najczęściej będą zapewne wykorzystywane strony internetowe zawierające przepisy: francuskie (<https://www.legifrance.gouv.fr/>), niemieckie (<https://www.gesetze-im-internet.de/>), austriackie (<https://www.ris.bka.gv.at/>), belgijskie (<http://www.ejustice.just.fgov.be/loi/loi.htm>), holenderskie (<http://wetten.overheid.nl/zoeken>), brytyjskie (<https://www.legislation.gov.uk/>), irlandzkie (<http://www.irishstatutebook.ie/>) i ukraińskie (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws>). Dostęp: 22.8.2018 r.

³⁹ P. Rylski, *op. cit.*, teza 7, LEX 2017; T. Ereciński, *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, s. 228.

⁴⁰ Cz. Sawicz, *Obrót prawny z zagranicą*, Zielona Góra 1992, s. 135.

ropejski portal e-sprawiedliwość⁴¹. Sąd może zwrócić się także o udzielenie stosownych informacji do Departamentu Konsularnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych⁴². Wreszcie źródłem informacji o prawie obcym mogą być także polskie i zagraniczne publikacje naukowe, dostępne zarówno na rynku wydawniczym, jak i w sieci Internet. Opracowania te nie powinny jednak korzystać z pierwszeństwa w stosunku do oficjalnych publikatorów aktów prawnych.

Wniosek do Ministra Sprawiedliwości o udzielenie informacji o treści prawa obcego i wyjaśnienie obcej praktyki sądowej to jedna z najchętniej wykorzystywanych przez sądy instytucji służących pozyskaniu informacji o treści prawa obcego, której popularność wynika przede wszystkim z jej krajowego charakteru (niewymagającego zaangażowania partnerów zagranicznych) i stosunkowo krótkiego okresu oczekiwania na udzielenie odpowiedzi⁴³. Złożenie wniosku nie tamuje biegu postępowania, gdyż zasadniczo nie wymaga przekazywania akt do Ministra Sprawiedliwości. W pilnych sprawach (np. gdy bliski jest już termin rozprawy) wniosek może być skierowany faksem lub w formie elektronicznej. Wniosek jest po prostu zwykłym pismem wskazującym zagadnienie prawne wymagające wyjaśnienia i datę, na którą stan prawny powinien być ustalony⁴⁴. Dla zachowania tych wymogów wystarczające jest zazwyczaj załączenie do wniosku kserokopii pozwu lub aktu oskarżenia (i ewentualnie innych istotnych pism procesowych). Jeśli wniosek pochodzi od sądu odwoławczego, celowe będzie załączenie doń także kopii orzeczenia sądu pierwszej instancji z uzasadnieniem i środka odwoławczego.

Podmiotem uprawnionym do wystąpienia z wnioskiem w trybie art. 53a PrUSP jest sąd. Pojęcie to należy rozumieć szeroko i objąć nim także referendarza sądowego. Tak rozumiano pojęcie „sąd” na gruncie art. 1143 KPC i tak należy rozumieć je obecnie. Brak jest natomiast podstaw prawnych do udzielania przez Ministra Sprawiedliwości informacji o treści prawa obcego innym orga-

⁴¹ Zob. https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-pl.do (dostęp: 22.8.2018 r.). Portal ten zawiera także informacje o stronach internetowych, na których są publikowane teksty aktów prawnych państw członkowskich UE. Zakres informacji dostępnych na takich stronach jest różny. Niejednokrotnie zapewniają one jednak wygodne i czytelne narzędzia wyszukiwania, umożliwiając m.in. wyświetlenieżądanego aktu prawnego w brzmieniu obowiązującym w określonej dacie oraz ułatwiając dostęp do aktów zmieniających i wykonawczych przez system linków i odsyłaczy.

⁴² Stosownie do art. 18 pkt 8 ustawy – Prawo konsularne (Dz. U. z 2017 r., poz. 1545 ze zm.) konsul w ramach wykonywania funkcji konsularnych zapoznaje się z ustawodawstwem państwa przyjmującego, jak również udziela informacji w tym zakresie właściwym organom i instytucjom w Rzeczypospolitej Polskiej.

⁴³ Czas odpowiedzi na pytanie sądu zwykle nie przekracza jednego miesiąca. W sprawach pilnych – np. gdy został już wyznaczony termin posiedzenia – może być jednak znacznie skrócony.

⁴⁴ Paragraf 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.12.2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych (Dz. U. z 2014 r., poz. 1657).

nom władzy publicznej, adwokatom, radcom prawnym, komornikom⁴⁵, notariuszom⁴⁶.

Ministerstwo Sprawiedliwości nie dysponuje nieograniczonym dostępem do przepisów prawa, orzecznictwa i poglądów doktryny państw obcych. Odpowiedzi udzielane są przede wszystkim w oparciu o treść aktów prawnych publikowanych w sieci Internet (z reguły w języku urzędowym danego państwa), polskie i obcojęzyczne publikacje prawnicze oraz wyjaśnienia uzyskane od właściwych organów państw obcych w trybie wiążących Polskę konwencji międzynarodowych, albo na podstawie informacji pozyskanych z polskich placówek dyplomatycznych. Z uwagi na te ograniczenia należy zwrócić uwagę na inne – mniej rozpowszechnione w praktyce, ale niekiedy szybsze i nie mniej skuteczne – sposoby pozyskiwania informacji o prawie obcym.

Pierwszym z nich jest możliwość powołania biegłego z zakresu prawa obcego. Biegły może być obywatelem polskim lub cudzoziemcem, może wydać opinię ustnie, pisemnie lub w formie elektronicznej. Przez wzgląd na lojalność procesową należy go pouczyć o odpowiedzialności karnej za choćby nieumyślne wydanie fałszywej opinii, która to odpowiedzialność zachodzi niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa⁴⁷. Zaletą tej drogi uzyskania informacji o prawie obcym jest szybkość, z jaką można oczekiwać odpowiedzi, i jej pogłębiony, fachowy charakter. Pomimo wskazanych zalet instrument ten, choć pozwala na uzyskanie obszernych i wyczerpujących wyjaśnień, nie jest stosowany zbyt często. Trudności w korzystaniu z tej instytucji wynikają przede wszystkim z faktu, iż na listach biegłych sądowych brak jest z reguły biegłych z zakresu prawa obcego, a ustalenie kompetentnej osoby, która mogłaby podjąć się sporządzenia opinii w charakterze biegłego *ad hoc*, bywa utrudnione. W związku z tym wskazać należy, że źródłem informacji o prawnikach posiadających wiedzę z określonej dziedziny prawa obcego mogą być szkoły prawa obcego funkcjonujące przy polskich wydziałach prawa. Niezbędne wiadomości specjalne posiada też wielu pracowników naukowych publikujących w polskich czasopismach prawniczych artykuły

⁴⁵ Jak wskazuje się w nauce prawa: komornik sądowy ma obowiązek ustalać treść prawa obcego i je zastosować, gdy w ramach prowadzonej egzekucji stanie przed problemem sięgnięcia do przepisów spoza krajowego porządku prawnego (zob. M. Kostwiński, *Prawo obce w postępowaniu egzekucyjnym – zagadnienia wybrane*, PPE 2016, Nr 6, s. 31-57). Ustaleń tych musi jednak dokonać samodzielnie. Gdyby okazało się to niemożliwe lub znacznie utrudnione, może się zwrócić do sądu o wydanie odpowiednich zarządzeń (art. 759 § 2 KPC), a dopiero sąd (jeśli nie będzie w stanie dokonać ustaleń we własnym zakresie) będzie mógł zwrócić się o informację do Ministra Sprawiedliwości.

⁴⁶ Na podstawie art. 95da § 2 i art. 95q ustawy z 14.2.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz. U. z 2017 r., poz. 2291 ze zm.) mogą oni jednak zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości o informację o prawie obcym, niezbędną dla potrzeb poświadczenia dziedziczenia.

⁴⁷ Artykuł 112 pkt 4 ustawy z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 2204 ze zm., dalej: KK) w zw. z art. 233 § 4 i 4a KK.

przeładowe o prawie obcym. Na polskim i zagranicznym rynku usług prawnych działają również kancelarie prawne, które specjalizują się w sprawach transgranicznych i działają w oparciu o kilka systemów prawnych. Listy takich kancelarii, których prawnicy posługują się językiem polskim, publikowane są niekiedy na stronach internetowych Portalu Promocji Eksportu, prowadzonych przez wydziały promocji handlu i inwestycji ambasad Rzeczypospolitej Polskiej działających w różnych państwach⁴⁸. Dzięki kontaktom z wydziałami konsularnymi ambasad Rzeczypospolitej Polskiej w państwach obcych pomoc w uzyskaniu danych kontaktowych prawników zagranicznych specjalizujących się w określonej dziedzinie zapewnić może także Ministerstwo Sprawiedliwości⁴⁹. Oczekiwanie na dostarczenie danych kontaktowych takich prawników przez polską placówkę dyplomatyczną może jednak potrwać kilka miesięcy.

Kolejnym, ale nie mniej ważnym źródłem informacji o prawie obcym jest Europejska konwencja o informacji o prawie obcym, sporządzona w Londynie 7.6.1968 r. (dalej: Konwencja)⁵⁰ wraz z Protokołem dodatkowym, sporządzonym w Strasburgu 15.3.1978 r.⁵¹. Konwencja dotyczy spraw cywilnych, a Protokół – karnych. Do niewątpliwych zalet tej instytucji należy możliwość uzyskania wyjaśnień od prawników zagranicznych w oparciu o konkretny stan faktyczny. Odpowiedzi przesyłane przez wezwane państwa mogą zawierać nie tylko proste przytoczenie odpowiednich przepisów prawa, lecz również analizę orzecznictwa sądowego czy poglądów doktryny, istotnie ułatwiając poruszanie się w regulacjach prawa obcego. Instrument ten jest zatem chętnie wykorzystywany w sprawach o złożonym charakterze.

Z wnioskiem o udzielenie informacji powinien wystąpić zawsze sąd (organ wzywający⁵²) i tylko dla celów wszczętego już postępowania. Kieruje go do organu wskazanego przez państwo obce przy ratyfikacji Konwencji (organ przyjmujący) za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości (organ wysyłający)⁵³. Wniosek powinien wskazywać organ sądowy, który z nim występuje, oraz przedmiot sprawy. Powinien również możliwie jak najdokładniej określać zakres żądanej informacji o prawie państwa wezwanego, a w wypadku gdyby w tym państwie obowiązywał więcej niż jeden system prawny – system prawny, w ramach którego wnioskuje się o dostarczenie informacji. Do wniosku

⁴⁸ Zob. m.in. listę kancelarii prawnych opublikowaną przez Ambasadę Rzeczypospolitej Polskiej w Tel Awiwie, Wydział Promocji Handlu i Inwestycji: <https://israel.trade.gov.pl/pl/kancelarie/535,kancelarie-prawne.html> (dostęp: 22.8.2018. r.).

⁴⁹ Kwestia wynagrodzenia biegłego *ad hoc* za sporządzenie opinii powinna być ustalona w takiej sytuacji przez sąd w drodze indywidualnych konsultacji z biegłym, przy uwzględnieniu okoliczności, iż koszty usług prawników zagranicznych z reguły istotnie przekraczają stawki stosowane na terytorium Polski.

⁵⁰ Dz. U. z 1994 r. Nr 64, poz. 272. Listę państw stron można zweryfikować na stronie internetowej <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/062> (dostęp: 22.8.2018 r.).

⁵¹ Dz. U. z 1994 r. Nr 64, poz. 274.

⁵² Zob. art. 3 ust. 1 Konwencji.

⁵³ Zob. art. 5 i art. 2 Konwencji.

dołącza się opis stanu faktycznego sprawy w zakresie niezbędnym do jej właściwego zrozumienia oraz sporządzenia dokładnej i precyzyjnej odpowiedzi. Można również dołączyć odpisy dokumentów takich jak pozew lub akt oskarżenia, w zakresie niezbędnym do sprecyzowania treści wniosku⁵⁴. Wniosek o udzielenie informacji i załączniki do niego są sporządzane w języku urzędowym państwa wezwanego bądź do oryginałów w języku polskim dołączane jest tłumaczenie na ten język⁵⁵.

Decydując się na skorzystanie z Konwencji lub Protokołu, sąd powinien sporządzić w języku polskim pismo do właściwego organu państwa obcego⁵⁶, przetłumaczyć je na język obcy i przestać obydwie dokumenty (wraz z ewentualnymi załącznikami) do DWMPC, który wyśle je za granicę. Termin oczekiwania na udzielenie odpowiedzi wynosi co najmniej kilka miesięcy⁵⁷.

Poszczególne państwa mogą również udzielać informacji o swoim prawie na podstawie umów dwustronnych. Mogą być one wzorowane na Konwencji londyńskiej i przewidywać pośrednictwo Ministerstwa Sprawiedliwości jako organu wysyłającego⁵⁸ lub stanowić o wzajemnym przekazywaniu sobie informacji o prawie przez organy centralne umawiających się stron⁵⁹. W tym drugim przypadku wniosek przygotowuje Ministerstwo Sprawiedliwości, odpowiadając na wniosek sądu o informację o prawie obcym zasięganą w trybie art. 51a § 1 PrUSP. Informację o tym, który z instrumentów może mieć zastosowanie w danej sprawie, podobnie jak wzory wniosków, można pozyskać od koordynatorów ds. współpracy międzynarodowej, prawa europejskiego i praw człowieka.

Informacja o przywilejach i immunitetach (art. 51b PrUSP)

Mimo że problematyka przywilejów i immunitetów wynikających z prawa międzynarodowego nie jest wyłączną domeną postępowania cywilnego, tryb pozyskiwania informacji o ich istnieniu przewidziany był dotychczas wyłącznie w art. 1116 KPC. Nowelizacja uchyliła ten przepis, przyjmując model jednolitej

⁵⁴ Zob. art. 4 Konwencji.

⁵⁵ Zob. art. 14 Konwencji.

⁵⁶ Oświadczenia poszczególnych państw dotyczące organów przyjmujących zostały zamieszczone na stronie https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/062/declarations?p_auth=74Ww2bD7 (dostęp: 22.8.2018 r.). Adresy kontaktowe tych organów można natomiast zweryfikować w sieci Internet.

⁵⁷ Zob. art. 12 Konwencji.

⁵⁸ Por. umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii o informacji prawnej, podpisana w Brukseli 17.12.1986 r. (Dz. U. z 1990 r. Nr 46, poz. 267).

⁵⁹ Por. art. 15 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzonej w Mińsku 26.10.1994 r., (Dz. U. z 1995 r. Nr 128, poz. 619) i art. 12 umowy między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisanej w Warszawie 21.12.1987 r. (Dz. U. z 1989 r. Nr 39, poz. 210). Wykazy i teksty umów międzynarodowych, których Polska jest lub była stroną, dostępne są na stronie internetowej <https://traktaty.msz.gov.pl/> (dostęp: 22.8.2018 r.).

regulacji w sprawach cywilnych i karnych oraz przenosząc stosowne regulacje do art. 51b PrUSP⁶⁰. Nowelizacja miała jednocześnie na celu usunięcie pojawiających się w praktyce wątpliwości i uproszczenie procedury.

Wątpliwości dotyczyły m.in. zakresu stosowania omawianej instytucji, tj. tego, czy chodzi tylko o immunitet dyplomatyczny i konsularny, czy też odrębny od nich immunitet państwa (*par in parem non habet imperium*) lub organizacji międzynarodowej⁶¹. Treść art. 51b PrUSP te wątpliwości rozwiewa. Przewidziany w tym artykule tryb zwrócenia się o informację znajdzie bowiem zastosowanie w razie wątpliwości co do istnienia jakiegokolwiek przywileju lub immunitetu wynikającego z prawa międzynarodowego.

Wskazać przy tym należy, iż organem odpowiedzialnym za udzielenie informacji o immunitetach jest obecnie Minister Spraw Zagranicznych⁶². Ministerstwo Sprawiedliwości nie posiada bowiem własnych informacji w przedmiocie ewentualnego korzystania przez dany podmiot z immunitetu i w razie skierowania przez sąd zapytania i tak zwracało się o informację do Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Zmiana ta zatem skróci obieg dokumentów i przyspieszy postępowanie.

Bez zmian pozostał natomiast charakter omawianej instytucji, stanowiącej jedynie uprawnienie sądu (*verba legis*: „sąd może”, a nie „sąd powinien”). Brak też jakichkolwiek przeszkód do stosowania innych sposobów stwierdzenia istnienia przywilejów lub immunitetów. Do sposobów takich zalicza się w doktrynie dowód z dokumentu, notoryjność powszechną lub urzędową (np. w odniesieniu do ustalenia, że pozwany jest głową państwa obcego) czy dowód z opinii biegłego⁶³.

⁶⁰ Zgodnie z art. 51b PrUSP w razie wątpliwości co do istnienia przywileju lub immunitetu wynikającego z prawa międzynarodowego sąd może zwrócić się do ministra właściwego ds. zagranicznych o informację.

⁶¹ Zob. uzasadnienie projektu nowelizacji, s. 21-22. Przepisy KPC nie zawierają regulacji dotyczącej immunitetu jurysdykcyjnego państwa i organizacji międzynarodowych. Wynika on z umów międzynarodowych i międzynarodowego prawa zwyczajowego. Immunitet ten nie ma jednak charakteru nieograniczonego. Odnotować należy, że o ile w praktyce funkcjonowanie immunitetu dyplomatycznego i konsularnego jest respektowane, to organom polskim zdarzały się przypadki naruszenia immunitetu państwa (zob. m.in. A. Wyrozumska, *Zajęcie i egzekucja z konta bankowego ambasady*, PiP 2012, Nr 8, s. 18-32).

⁶² W praktyce sądy powinny zwracać się pismem do Protokołu Dyplomatycznego MSZ (kwestie faktyczne) i Departamentu Prawno-Traktatowego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (kwestie prawne), jednakże bez przesyłania tam akt sprawy.

⁶³ Za dopuszczalnością powołania dowodu z opinii biegłego na okoliczność treści międzynarodowego prawa zwyczajowego opowiada się m.in. P. Grzegorzczak, *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 384-387. Kryterium decydującym o możliwości odstępstwa od fikcji, zgodnie z którą sąd zawsze zna obowiązujące prawo, jest – zdaniem tego autora – nie tyle formalna przynależność norm prawnych do polskiego lub obcego porządku prawnego, lecz możliwość dotarcia do nich w sposób pozbawiony nadzwyczajnych, wyjątkowych trudności oraz zapoznania się z ich treścią. Z uwagi na brak tego rodzaju trudności w odniesieniu do obowiązującego w Polsce międzynarodowego prawa traktatowego oraz aktów prawnych Unii Europejskiej, dopuszczenie dowodu z opinii biegłego w takim zakresie byłoby niedopuszczalne.

Zapytanie w trybie art. 51b PrUSP może dotyczyć zarówno faktów (czy dana osoba jest akredytowanym w Polsce dyplomatą⁶⁴, czy państwo obce zapewnia wzajemność w zakresie immunitetu w sprawach o wykroczenia⁶⁵), jak i prawa (jaka jest treść międzynarodowych aktów prawnych, praktyka państw, orzecznictwo sądów międzynarodowych, poglądy znawców prawa międzynarodowego – pozwalających na odkodowanie norm międzynarodowego prawa zwyczajowego w zakresie immunitetu państwa⁶⁶). Informacja o statusie dyplomatycznym będzie dokumentem urzędowym, a informacja o prawie jedynie opinią, która nie jest dla sądu wiążąca⁶⁷.

International Law and Human Rights in the Amended Law on the Common Courts System

Summary

The paper presents new regulations introduced to the Law on the Common Courts System (LCCS) to facilitate proceedings involving international cooperation, application of a foreign law and protection of human rights. The amendments created a new function in the courts, that is the Coordinator for International Cooperation and Human Rights, introducing to the LCCS regulations on the principles of seeking information on foreign law as well as new rules on seeking information on immunity under the international law. Judges – Coordinators (separate for civil and criminal cases) are to be the first source of information on the questions of international law. Under this amendment, Articles 1143 and 1116 of the Code of Civil Procedure have been moved to the LCCS, providing statutory grounds for seeking information on foreign law and immunity, also in criminal cases, with a significant change as compared to the former regulations because now, under the new

⁶⁴ Zob. art. 578-579 KPK, art. 5 § 1 pkt 6 ustawy z 24.8.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r., poz. 475 ze zm., dalej: KKW), art. 1111-1112 KPC, a w prawie międzynarodowym w szczególności Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych i Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych.

⁶⁵ Zob. art. 5 § 3 KPW.

⁶⁶ W tym trybie proceduje Sąd Najwyższy, kiedy przychodzi mu wypowiedzieć się odnośnie do zakresu przedmiotowego immunitetu państwa na tle konkretnej sprawy (zob. postanowienie SN z 29.10.2010 r., IV CSK 465/09, OSNC 2011, Nr 2, poz. 22). Informacje z Ministerstwa Spraw Zagranicznych będą stanowić podstawę do samodzielnego ustalenia przez Sąd Najwyższy treści zwyczajowego prawa międzynarodowego.

⁶⁷ M.P. Wójcik, *Komentarz aktualizowany do art. 1116 Kodeksu postępowania cywilnego*, teza 1, LEX 2017.

regulations, information on immunity is requested by the court from the Ministry of Foreign Affairs.

Key words: the Law on Common Courts System, Coordinator for International Cooperation and Human Rights, European Judicial Network (in civil and commercial cases), information on foreign law, immunity